

залежно від об'єкта дослідження, значення художнього твору, його впливу на читача (проблеми, що їх розробляє сьгодні рецептивна естетика). Методологічний досвід літературознавця мав величезний вплив на наступний розвиток української науки про літературу. Можна сміливо стверджувати, що з кінця 80-х – початку 90-х років ХІХ ст. теоретичні засади І. Франка-літературознавця стають визначальними для літературного процесу в Україні.

Література:

1. Академические школы в русском литературоведении. – Москва, 1975.
2. Антологія світової літературно-критичної думки ХІХ століття. – Львів, 1996.
3. Гнатюк М. Біографічний метод у літературознавстві // Літературознавчий словник-довідник. – К., 1997.
4. Дорошенко І. Іван Франко – літературний критик. – Львів, 1966.
5. Михайлин І. Навколо Омеляна Огоновського // Українське літературознавство, 1996. – Вип. 63.
6. Огоновський О. Моему критикові. Відповідь О. Пипінови на його статтю “Особая история русской литературы” // Діло, 1890. – № 4.
7. Пыпин А. Особая история русской литературы // Вестник Европы, 1890. – Т. 5. – Кн. ІХ.
8. Потебня А. Из записок по теории словесности. – Харьков, 1905.
9. Потебня А. Мысль и язык. – 5-е изд. – Харьков, 1926.
10. Уманець (Комаров М.). Особая история русской литературы // Зоря, 1890. – № 21.
11. Фізер І. Іван Франко: від соціологічної до психологічної зумовленості літератури // Слово і час, 1993. – № 5.
12. Франко І. Зібр. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
13. Brandes Georg. Poland; a study of the land, people and literature. – London, Willam Heinemann, 1903.

Тарас Салига (Львів)

“Ні, я не кинув каменярський молот”

...я переходив різні ступні розвою, займався дуже різномірною роботою, служив різним напрямкам і навіть націям... Та скрізь і завсіди у мене була одна провідна думка – служити інтересам мого рідного народу та загальнолюдським поступовим гуманним ідеям...

Іван Франко

Тема цієї розвідки майже випадкова. Не було б дослідження Т. Гундорової “Франко – не каменяр”, яке вийшло у світ у Мельбурні 1996 року, я, зрозуміло, не мав би підстав відвойовувати поетові його метафоричного “трону”. А втім, Франкові ніяких образно-публіцистичних чи алегорично-символічних “постаментів” не треба

ні в ювілейні чи не ювілейні дні, бо він сам і реальність, і метафора української духовної культури, який міцно стоїть ногами на рідній землі і сягає головою в небо. Проте Т. Гундорова захвилювалася, що “Каменярська роля так тісно прикріпилася до Франка, що загрожує його поховати як мистця” [4: 5]. На її думку, “маска Каменяря заступає й понині” інші площини його творчої особистості. Отож, варто змінити ракурс досліджень і “деканонізувати Франка-Каменяря” [4: 5].

Насамперед для зняття зайвої тривоги хочу заспокоїти шановну вчену, що чутки про “поховання Франка як мистця”, якщо з нього не зняти “маску Каменяря”, перебільшені, бо каменярство Франкове – це не маска, а його революційно-світоглядний стан, його внутрішнє буття душі. Як казав М. Зеров, – “каменярство Франкове – не випадковий образ, це його заповітний настрій, його звичайне самовизначення” [7: 499]. Та й сам І. Франко у відповідні моменти апелював до себе:

Чого важкий свій молот каменярський
Міняєш на тонкий різець Петрарки?

Природно, що різні дослідники феномен І. Франка трактували по-різному, адже в різні творчі періоди поет був різним. І С. Єфремов, який вбачав у ньому “співця боротьби і контрастів”, і Микола Євшан, що “прочитував” у ньому “одвічну колізію поета і суспільного діяча”, і С. Петлюра, для якого І. Франко був “поетом національної честі”, і М. Рудницький, як й І. Костецький та багато ще інших дослідників, що оцінювали І. Франка по-своєму, розглядали його в різних площинах поетового ідейно-естетичного спектру, але не у запереченні феномену каменярства. Власне, й Т. Гундоровій, не зважаючи, що І. Франко й досі носить нелюбу їй “маску” Каменяря, не завадило інтерпретувати його творчість у власному літературознавчому баченні: “Франко і натуралізм”, “Франко і психоаналіз”, “Франко й ідеалізм”, “Франко і новий класицизм”, проте деканонізувати Каменяря їй не вдалось. Такий намір, як би сказали Франкові земляки, вона “но оголосила”.

Але повернімось до І. Франка, до його твору “Каменярі” як етимологічного центру, до основної домінанти походження “маски” Франко-Каменяря. Для цього візьмімо на поміч самого поета. У Львові 1912 року І. Франко опублікував окремим “метеликом” текст “Каменярів” українською і польською мовами. Польською мовою твір переклав “вчорашній” молодомузівець С. Твердохліб. До цієї книжечки-“метелика” ґрунтовну передмову “Деяко про штуку перекладання” написав І. Франко. Цитую автора: “Каменярі” були написані літом 1878 р. і друковані уперве в збірці “Дзвін” ст. 232–3, а потім передруковані в збірці поезій “З вершин і низин”, друге видане 1893 р. ст. 54–55. Вірш був впливом тодішнього мого положення й настрою. Засуджений у процесі 1877–8 р. я вийшов із тюрми з тим почутєм, що всяка урядова кар’єра, спеціально-ж учительство, до якого я приготовлявся ходячи на університет, для мене замкнена, а до того живо відчував ворожий настрій руської суспільности до тих ідей, задля яких мені довелося потерпіти більше як дев’ятимісячне тюремне заключенє, хоч я так само, як і всі інші засуджені в тім процесі, не належав до

жадної протизаконної організації. З другого боку, я не менше живо відчував той горячий запал, з яким горнулася до нових ідей часть галицько-руської молодіжи, і се викликало в мене при всій невідрадності економічних відносин той бадьорий, боєвий настрій, яким визначалося розпочате М. Павликом і мною видавництво зразу місячника “Громадський Друг”, яке по двох місяцях, систематично конфісковане поліцією, перемінилося на неперіодичні збірки “Дзвін” і “Молот” [18: 8].

Чи треба ще якихось інших аргументів замість тих, що подає сам І. Франко: “тюремне заключення ...”, “той горячий запал...”, “бадьорий боєвий настрій...” тощо, щоб не знімати із нього тієї “маски”, якої він ніколи не вдягав. Каменярі і каменярство – це не маска, а плоть Франкової художньої мислі, її ества, відкритість духу, сили, віри, надії в алегоричному вмісті образу. Це революційна постава велета, що з темряви пробивав дорогу до світла навіть через гранітні скелі. Але вернімось до реалій Франкової дійсності й до самого автора твору, який пояснював: “Поемка “Каменярі”, се алегоричний образ громади працівників, що спільною важкою працею ломають скелю для промощення дороги. В основі сеї теми лежали конкретні вражіння робітників, що товкли каміне на дорозі (пор. моє оповідане “Вугляр”) і оповідання про пробиване залізничного тунелю в Карпатах біля Дуклі. В поемці, як і слід у алегорії, не означено ані часу, ані місця, але цілу акцію представлено як сонне видінє. Вона написана навмисно досить важким стилем, аби викликати зразу пригноблююче, а потім освободжаюче вражінє. Хоча ціле оповіданє держанє в першій особі (в формі “я”), та проте воно не має автобіографічного характеру і його треба вважати поетичною фікцією і плястичною проєкцією того настрою, який у ту пору переживав не тільки я сам, але певно й не один інший, хоч, може, й не відчуваючи його так живо” [18: 10].

Цих Франкових слів більш ніж досить для відповіді на питання, чому його сучасники “охрестили” Каменярем. Це природна ідентифікація – І. Франко, як і каменярі, “у поті чола” теж прокладає шлях – шлях національного самоутвердження рідного народу. Ця аналогія лише “зверху” така проста. Асоціативно-змістовий її підтекст далеко глибший. Ніхто не заперечить, що українська нація запізнилася зробити те, що в дофранкову епоху зуміли досягти європейські народи, як каже молодий вчений із Дрогобича О. Баган, “утвердитися у власних традиціях, загартувати волю, сакралізувати національну героїку, тобто ми багато чого з епохи романтизму змушені були перенести в епоху позитивізму”. І це випало робити І. Франкові. Так, у діяльність одного з найбільших українців, “діяльність, – продовжую цитувати О. Багана, – навидовижу кипучу, різноспрямовану, бойову, органічно увійшли: замість національної романтики – культ просвітницької праці, замість національної войовничості – уповання на соціальний і цивілізаційний прогрес, замість віри в національну велич і покликання – сподівання на розвиток гуманності і демократизму. Усі ці позитивістські ідеали, які визріли з європейського раціоналізму і лібералізму XVIII ст., дуже зручно кристалізувалися у Франкову добу... Тому самоозначувальний образ Каменяра (1878) – трударя на шляху поступу, громадського трибуна й організатора став метафорою для характеристики і визначення націотворчої діяльності І. Франка.

Цілком конкретний сенс став метасенсом: мікрообраз переріс у мегаобраз, щоб охопити явище в цілості” [2: 6].

Та “явище в цілості” мовби в чомусь само собі суперечить. Енциклопедичний та універсальний І. Франко – поет, прозаїк, драматург, публіцист, учений чи не усіх гуманітарних напрямів, перекладач, політик – більше цього – Мойсей нації, однак завжди волів іменуватися для інших так, як іменуються вони самі – в даному випадку за ознакою тягаренної праці. Ім’я Каменяра до нього неначе “приростало” не лише із чужої, а й з його власної волі. Навіть і о такій порі письменникового життя:

Ні, я не кинув каменярський молот,
усе він в моїй, хоч слабій долоні,
його не вирве насміх ані колот.
І як невинно він о камінь дзвонить,
каміння грюк в душі мені лунає,
з душі ж луна та співом виринає.

Тут варто згадати великого учня Франкового Є. Маланюка, який вважав, що доля “Каменяра” І. Франка, “якщо зовнішньо й різниться, то суттю мало відбігає від долі Кобзаря”. Тому він застерігав, що в нас “віддавна так повелося: приліпивши до того чи іншого *ad hoc* знайдену етикетку, на тім заспокоїтися і – поза традиційними річницевими сходами – більше уже нічим не інтересуватися...” [11: 83]. Словом, Є. Маланюк кличе не опускати із поля свого зору багатогранність і велич І. Франка, але “етикеток” синонімізму І. Франка як таких не заперечує.

Та й сам Є. Маланюк як енциклопедист, упродовж всього творчо-активного життя відчував органічну потребу постійно залишатись у школі Франковій його “*semper tunc*”, тому й побоювався, щоб трина перечуленої української сентиментщини не підміняла Каменяревої могутності. Він і сам називає його Величчю. І. Франко для нього постать духовно невичерпна і вічнодіюча. До “схарактеризування” творчої діяльності І. Франка, для Є. Маланюка найбільш властиве слово “боротьба”. Він завважив, що це слово фігурує “в кожного уважнішого” дослідника – чи це буде історик М. Грушевський, чи поети-ерудити М. Зеров та П. Филипович... “Це слово домінує, – каже він, – у самій поезії Франка, чи то як боротьба з дійсністю, з оточенням, чи, як ще страшніша і така істотна для Франка боротьба, боротьба з самим собою...” [11: 87].

А втім, і Т. Гундорова у монографії “Франко – не каменяр”, аналізуючи твори навіть не “боротьбистсько-каменярського” пафосу, також говорить про “живодайну силу революційного пориву” поетового слова, про авторське “майстерне опанування публіцистично-романтичною риторикою”, відкритість голосу і таке інше. Але у цьому випадку вона ніби заперечує саму себе. Адже “Франко – не каменяр” – це її гасло. Та незаперечуване не заперечується, оскільки пафос каменярства яскраво наявний у творчості письменника. Врешті, це відомі істини. Інші питання – еволюція Франкового світогляду чи видозміна його стилів, напрямів, жанрів тощо. Тут Т. Гундорову ні в чому не треба, перепошую, “повчати”. Вона – один

із найфаховіших сучасних літературознавців, тож їй неважко було б “збагнути”, що “Франко не тільки – Каменяр!” Але й Каменяр! Хіба “маска” Каменяра комусь заступає якийсь інший світ його творчості?

Пом’якшуючи подібний категоризм Т. Гундорової, І. Моторнюк після виходу її книжки ставив у пресі питання: А що ж таке “Каменяр”? Що ж таке мистець? Як розуміє пані Т. Гундорова ці поняття? Чи й справді вони несумісні і загрожують “поховати” одне одного? “Якщо Каменяр, – змірковує він, – це (буквально) людина, яка молотом “лупає скалу”, падає, піднімається і знову “тримає об кам’яне чоло”, або (теж буквально) – “вічний революціонер”, але обов’язково ще й “революціонер-демократ”, що “пропагував марксизм”, “оспівував” (точніше б – “оплакував”) важке життя трудящих і, звичайно ж, закликав “боротися” і сам “боровся проти” (Ватикану, унії, попів, релігії, церкви, панів і обов’язково ще – “українських буржуазних націоналістів”), а водночас “оспівував” (тут уже – обов’язково “оспівував”) “дружбу і братерство між народами” (насамперед між українцями й росіянами) і т. д., то...

Але так Франка-Каменяра розуміли хіба що деякі “радянські” франкознавці-ортодокси або лектори-пропагандисти, що використовували його як “вдячний матеріал” для ілюстрації у “лекційній пропаганді”. І якщо не говорили про нього як “Мистця”, то скоріше тому, що мало що в цьому петрالی.

Для тямущих франкознавців і просто читачів тоді, а сьогодні – тим більше, “Каменяр” – це символ, зміст якого впливає з усієї Франкової творчості, зміст якого визначив М. Возняк: “Велетень думки і праці”, що включає, звичайно, і такі поняття, як “борець”, “революціонер”. І це не загрозувало “поховати” його як “Мистця”. Бо ж і тоді з’являлися доволі ґрунтовні дослідження майстерності Франка і поета, і прозаїка, і драматурга, і навіть критика й публіциста” [12: 143]

Якщо різні методології, методи та методики аналізу, як каже П. Іванишин, “верифікувати з іманентними домінантами художнього дискурсу Каменяра”, то така герменевтична практика “забезпечила б адекватну текстуальній постаті І. Франка масштабність епістемологічних розмислів... дозволила б остаточно позбутись українофобських фальсифікаторських тенденцій – як сумнозвісної марксистсько-радянської “критики” (для якої Франко – лише атеїстичний соціаліст-”Каменяр”), так і новітньої постмодерної “надінтерпретації” (для якої Франко – взагалі “не Каменяр”) [8: 24].

Свого часу, 1903 року, тим, хто жонґлював поетовим іменем і “по-панібратськи” оцінював його творчість, зокрема О. Луцькому, який теж знімав “маску” з І. Франка, кинувши йому в обличчя: “не геній ти, а взір лиш продуцента!”, поет відповів віршем “Лунатикові”:

Я не геній, синку милий,
Тим ніколи й не хваливсь;
Працював, що було сили,
Перед сильним не хиливсь;
Фарисейству й лицемірству
Я концесій не робив;
Людській кривді, злости й звірству

Я ні раз не підхлібив.
В долі добрій чи злиденній
Чесно, просто йшов весь вік,
І йду доси. Я не геній,
Я звичайний чоловік.
Я для геніїв грядущих
Поле дикее орав,
Шлях серед хащів найпущих
Просікав і протирав;
Для голодних пік сквапливо
Разовий, не панський хліб
І ставав на всяке жниво
І в'язав свій скромний сніп.
В сніговійниці студеній
Рук не закладав назад.
Я не плачу, що не геній,
Та чом ти так сьому рад?
А що часом стогну з болю
І в зневірі сльози ллю,
Се тому, що скрізь по полю
Так багато кукілю,
Що царює баба Бляга,
Так що й краю їй не знать,
І не має ліски мага,
Щоб потвору сю прогнать;
Що характери й сумління
Підгриза якийсь червяк;
Що молодші покоління
Схнуть і в'януть вчасно так.
Правда, синку, я не геній...
Ех, якби я геній був!
З тих істерій, неврастеній
Я-б вас чаром слів добув;
Я-б мов вихор вас з собою
Рвав до ясних, світлих мет,
І до жертви, і до бою
Вів би ваш я смілий лет!
Я-б вам душі переродив,
Я-б вам випрямив хребти,
Я-б мужів з вас повиводив –
Навіть з малп таких, як ти!

Хтозна, як би І. Франко сьогодні зреагував на ті всілякі “літературознавчі аберації”, які сьогодні так рясно з’являються в пресі з авторською хіттю зробити із нього “стандартного” європейця, забуваючи при цьому, що часом і Європу варто було б “уподібнювати” до І. Франка. А може б, писарям з міркою космополітичних лекал, які краще за нього знають, що він “думав”, чого “хотів”, “намагався” і навіть на яку хворобу слабував, і що він звичайний “маргінал”, поет повторив би своє: “Я-б мов

вихор вас з собою / Рвав до ясних, світлих мет, / І до жертви, і до бою / Вів би ваш я смілий лет! / Я-б вам душі переродив, / Я-б випрямив хребти...”

Є проста загальнолюдська мораль, яку переступає хіба той, хто тримається принципів інших. Невже для того, аби академічно осягати Шевченка, Франка, Лесю, треба спростовувати прийняті в народі оцінки їхніх творчих життів? Невже не з любові та болю втрати, не за гуманістичними критеріями звучав некролог І. Франкові від його земляків – ним же вихованих Січових Стрільців, що надрукував 1916 року львівський журнал “Шляхи”: “На бойовому шляху України впав перший жовнір першого ряду першої чети каменярської сотні,.. впав не з крісом, а з молотом!.. Не кинув він каменярського молота. Той молот сам йому випав з його колись сильної долоні. Вилом у скалі проламаний. На зарослі шляхи боротьби за волю і свободу країни перейшло пробитим виломом нове покоління...”

...Навесні свого життя вибирає Він собі звання *робітника-каменяра*. У землі, всеплодющої матері, благає він сили, щоб певніше встояти в бою – праці, благає теплоти, що викликала б безмежну любов до людей, до братів. Девізом свого життя ставить працю без віддиху:

Силу рукам дай, щоб пута ламати,
Ясність думкам – в серце кривди влучать,
Дай працювать, працювать, працювати,
В праці сконать!

Молодість опромінює Його, весна життя сіє принади, вабливим посвітом стелиться перед Ним, а Він натягає робітницьку одежину і з запалом пускається на шлях борні, все повторюючи тільки одно:

Лиш праця ржу зітре, що грудь з’їдає...
Лиш в праці мужа виробляєсь сила,
Лиш праця світ таким, як є, створила,
Лиш в праці варто і для праці варто жить!...

Іван Франко – се перш усього Каменяр першого ряду, що в різних фазах своєї творчості і громадської праці приймає різну стать: то плугатаря, то керманича, то громадського робітника, та народного діяча-провідника, то проповідника, то вчителя, та все домінує в Нього головний каменярський тон, символ якого – молот, а зміст – праця. Свідомий свого великого завдання, Каменяр кидає бойові гасла духової революції, кличе всіх на кервавий танок життя, напоминає своїм сердечно щирим окликом громаду “vivere memento”, “бо лиш боротись значить жить!” [20].

Та погляньмо на перипетії Франкового життя принаймні кількох літ так званого “не каменярського” періоду. Скажімо, 1892 року поета спіткала тяжка невиліковна недуга – прогресивний параліч. Про дещо пізніший час І. Франко сам пише: “На перелазі з р. 1896 на 1897 рік нас, – не без болю душі жартує над собою поет, – як того старця на перелазі, заскочили дві собаки, дві елементарні пригоди, що забрали нам багато часу і сили: вибори і слабість” [17: 11].

Що ж являли собою вибори до австрійського парламенту? Франкові сучасники залишили нам низку спогадів, з яких дізнаємось, що “четверта виборча округа”, себто Перемишль – Мостиська – Добромиль, пішовши на вибори підтримувати свого прихильника, була змасакрована жандармерією: від куль загинуло десять осіб, штиками було поранено тридцять виборців, дев’ятсот заарештовано. А сам міністр внутрішніх справ, режисер цих виборів К. Бадені без докорів сумління висловився у пресі: “Wybory w Galicji odbuwaja się całkiem legalnie”. Саме в цей час повз вікна Франкової хати, де лежав у хворобі німецький поет, польська жандармерія гнала до тюрем в кайданах нові загони покривавлених селян.

“Вся перверзія і глибоко десь у крові скрита погорда до простого люду, погорда до закону й законності у галицько-польських верховодів, – дещо пізніше писав І. Франко, – винирнула тоді наверх, як олива на воді” [19: 157–158]. До цієї вкрай жахливої Франкової життєвої ситуації слід згадати сумнозвісну історію з його доцентурою у Львівському університеті, до якої чимало своїх брудних зусиль доклав той же К. Бадені. Межею польської зненавидженості І. Франка стала його стаття “Ein Dichter des Verrathes” у віденському журналі “Die Zeit” (1897, № 136), якою він відповідав польським шовіністам та українським “патентованим патріотам”, які по-наклепницьки всіляко докоряли йому та звинувачували його у “валленродизмі”: “Ви самі Валленроди! Ваш народний геній Міцкевич – це поет зради і сумний жде вас кінець, коли такого поета вважаєте без усяких застережень за свого найбільшого народного генія та пророка і щораз годуєте нові покоління отруйними плодами його духа”. І. Франко високо цінував іншого Міцкевича – автора творів “Ордонова редута”, “Втеча”, “Господарський вечір”, “Пан Тадеуш”, “Петербург”, “Перегляд війська” і ще багатьох. Він перекладав їх українською мовою.

До речі, поляки у Міцкевичевій поемі “Конрад Валленрод” теж бачили мотив зради, але про це вони воліли говорити пошепки у себе “на кухні”, а не піддавати будь-якому осудові свого найбільшого сина. Найвизначніший ідеолог польського месіанізму, тлінні останки якого спочивають у Вавелю побіч польських королів і Т. Костюшка, себто А. Міцкевич, для кожного поляка завжди був майже святим. Франкові земляки і за його життя, як, на жаль, і зараз, поведуться з ним інакше. Поляки засіяли пам’ятниками А. Міцкевичу всю Польщу. Стоїть йому пам’ятник у Львові, Івано-Франківську та у багатьох містечках Галичини. Пам’ятники І. Франкові стоять в основному лише в Галичині. Стоїть і у Львові, але мов не із шани Каменяреві, а як насміх над ним. Мова навіть не про художнє чи не художнє втілення образу. Можна “заставити душу” змиритись, сказавши собі: “нехай буде такий, як є, адже це скульптура в стилі соцреалізмівських монументів”. Біда в тім, що пам’ятник понівечений сучасними “модерними” написами на ньому – вульгарними і “демократичними”. А тут іще доктор наук Т. Гундорова подалась аж у Мельбурн, аби відтіля звістити світ і Україну: “Франко – не каменярь!” А що сталось? Був каменярь, а раптом ні!.. Що є така команда з якихось “центрів” більш його так не іменувати?

Та це печальний відступ не так від теми, як від основної лінії розмови. Отже, повернімося до неї. Як відомо, містечкова галицька інтелігенція з-під крила наро-

довців, що не мала своєї чіткої суспільно-політичної поведінки, під час виборів підписала угоду з москвофілами та пішла на злуку з поляками. І. Франко відповів на це своєю сповіддю, яка з'явилась як передмова під назвою “Niemo o sobie samym” до його книжки “Obrazki galicyjskie” (Львів, 1897). Отже, цитата із Франкового тексту “Дещо про себе самого”: “Насамперед признаюся в тому гріху, що його багато патріотів вважає смертельним моїм гріхом: не люблю русинів. Проти тієї гарячої любові до “братнього племені”, яка часто бризкає зі шпальт польських реакційних газет, моя сповідь може видатися дивною. Але що ж робити, коли вона правдива? Я вже не в літах наївних і засліплених коханців і можу про таку делікатну матерію, як любов, говорити тверезо. І тому повторюю: не люблю русинів. Так мало серед них я знайшов справжніх характерів, а так багато дріб'язковості, вузького егоїзму, двоєдушності й пихи, що справді не знаю, за що я мав би їх любити, незважаючи навіть на ті тисячі більших і менших шпильок, які вони, не раз з найкращим наміром, вбивали мені під шкіру. Зрозуміло, знаю між русинами декілька винятків, декілька осіб чистих і гідних усякої пошани (говорю про інтелігенцію, не про селян), але ці винятки, на жаль, тільки стверджують загальний висновок.

Признаюсь у ще більшому гріху: навіть нашої Русі не люблю так і в такій мірі, як це роблять або вдають, що роблять, патентовані патріоти. Що в ній маю любити? Щоб любити її як географічне поняття, для цього я занадто великий ворог порожніх фраз, забагато бачив я світу, щоби запевняти, що ніде немає такої гарної природи, як на Русі. Щоб любити її історію, для цього досить добре її знаю, занадто гаряче люблю загальнолюдські ідеали справедливості, братерства й волі, щоб не відчувати, як мало в історії Русі прикладів справжнього громадянського духу, справжньої самопожертви, справжньої любові. Ні, любити цю історію дуже тяжко, бо майже на кожному кроці треба б хіба плакати над нею. Чи, може, маю любити Русь як расу – цю расу обважнілу, незграбну, сентиментальну, позбавлену гарту й сили волі, так мало здатну до політичного життя на власному смітнику, а таку плідну на перевертнів найрізномоднішого сорту?” [16: т. 31: 30–31].

Як бачимо, І. Франко доведений до межі розпачу, навіть зневіри, наступає край його терпінню, але зараз і в такі смутні години свого життя, йому, може, більше ніж будь-коли доводиться “каменярувати”, тобто боротися проти чужих і своїх рідних ворогів. Боротьба проти соціального і національного гніту – це його ідейно-творча заповідь для себе самого на всі часи незалежно від того, як би його світогляд не мінявся чи еволюціонував. Він сам казав, що героями його творів майже ніколи не бувають люди темні й безпомічні, а навпаки – життєво-енергійні, ті, що вміють боротися, люди пориву. Навіть у поемі-казці “Коваль Бассім” читаємо: “Треба нам людей хоробрих, Смілих гордих і палких”. Яким би різноманітним у жанрових чи стильових площинах І. Франко не був, він ніколи не відступає від свого “бойового оклику”: “До відважних світ належить, / К чорту боязнь навісну!”. А хіба втомлений працею і хворобою І. Франко наприкінці свого життя випустив із рук “каменярського молота”, коли сказав: “Від поляків для української справи нема чого ждати помочі... тільки сіючи на власній ниві можна добитися власного хліба”. Натрудившись

у наймах у сусідів, І. Франко доходив висновку: “Ми маємо чим раз виразніше, що против нас стоїть уся польська нація, всі її верстви від шляхти-магнатерії аж до репрезентації розаганізованого пролетаріяту. Ця солідарність доходить до того, що не тільки в чисто національних справах поляки всіх верств ідуть проти русинів, але і в соціальних справах репрезентанти польського демосу або явно підпирають або приймають без протесту та противділання такі шляхетські заходи, що хоч можуть вийти на шкоду й польському мужикові та робітникові, але в більшій мірі можуть докучити та пошкодити русинам” [19: 158]. Це І. Франко 1906 року. “Я не люблю Руси” він сказав з великого свого болю і “надмірної любові” до рідного народу майже десять літ тому, тобто 1897 року.

Очевидно, кожен розуміє, що Франкова “нелюбов” з любові до Руси-України має свою природну, якщо хочете, філософську етимологію, що підтверджувалась більш ніж драматичною долею його власного життя. Тим паче, уся Франкова творчість заперечує його зізнання: “Я не люблю...” Я не люблю – це образ його любові. Це теж – “каменярство”. Каменярство внутрішнього чину...

Інша філософія, з якої відгонить одвертим цинізмом, – це світоглядні аберації Ю. Андруховича. Набачившись нинішнього вільного і розкішного, з великими історичними традиціями, але водночас мінливого модерно-демократичного світу, він взявся за “євроремонт” споконвіку “підозрюваної і зневажуваної” Галичини. На його думку, навіть “бідолашний Франко”, який піддався химерним домислам та політиканським інтригам кількох австрійських міністрів про етноіснування його краю, сам обманув себе, повіривши цій містифікації, творчо не розкрився, не запрацював на повну силу свого геніально-потужного таланту, то отже, “звідси всі його нещастя, вся дезорієнтована сізіфова діяльність”.

Бачите, якої заспівав... Правда, подібних співали “лунатики” і при Франковому житті, і все ж його титанічну працю ніхто не наважувався називати “сізіфовою”. А може б, “зорієнтований” Ю. Андрухович принаймні визнав за “дезорієтованим” Іваном Яковичем, що він – Іван Якович “для геніїв грядущих поле дикее орав, / Шлях серед хащів найпущих / Просікав і протирав?..”

Та ні! Ю. Андрухович не йде й на такий “компроміс”, бо І. Франко хоч би був із Полісся, а то з Галичини. А “Галичина, – знає євро-Юрко, – наскрізь штучна, зшита докупи білими нитками псевдоісторичних домислів і політиканських інтриг..

Із перспективи Полісся Галичини не існує, точніше, вона є, але цей факт нічого не вартий. Галичина – це не-Україна, якийсь такий географічний доважок, польська галюцинація. Галичина вся наскрізь манекенна, лялькова, надута, в усьому і завжди прагне нав’язати Україні свою неукраїнську, настояну десь у таємних сіонських лабораторіях, волю. Галичина позбавлена епосу, в ній споконвіку панує анекдот, причому підлий. Власне кажучи, це безкореневий простір, зручний для всілякого мандрівного племені – звідси вірмени, цигани, караїми, хасиди. Галичина – містечкова, батьківщина масонства і марксизму. Галичина облудна і фальшива, це смердючий звіринець, переповнений східними й химерами, в Галичині можливі лише покручі на кшталт Бруно Шульца або всі ці маленькі станіславські Кафки, і

якщо ти не покруч, а, наприклад, Стефаник, то тобі залишається невблаганно спиватися в першому-ліпшому Русові. “Між іншим, нині в Івано-Франківську геніїв уже більше, ніж у Москві”, – іронізує колочий Ігор Клев, також галичанин, також геній, у своїй найновішій московській книжці.

Іронічний тон тут як ніколи доречний. Галичина вся іронічна й імморальна, тому це вічне відступництво і пристосуванство, перманентне уніатство, продані в Америку діти. Галичина – це показна й поверхова, як накладні манжети, панськість, кумедне розшаркування навсібіч, цілування ручок і клямок із так і невизбутим селюцьким прицмокуванням, це безконечні й напівсонні, з тяжкою пообідньою оскоминою розмови про Європу, Европу, Еуропу, про європейськість, європейське значення–призначення, європейську культуру й кухню, про шлях до Європи, про те, що “і ми в Європі” – тим часом уся так звана “духовна продукція” Галичини здатна поміститися в одному–єдиному львівському чемодані середніх розмірів. Галичина тільки й може, що натужно наслідувати Європу, яка, до речі, сама по собі вже давно нічого не може (Шпенглер ще коли про це сказав!). Галичина – це плагіат, тим жалюгідніший, що плагіатор обрав для плагіату наймертвотніший з можливих об’єктів.

Усе інше – це кава, домашні лікери, торти й тістечка, диктат домогосподарок, вишивання серветок, це також повідла і джеми, рушники, килими, несмак і кіч, словом, цвітіння галицького міщанства у повний зріст” [1].

Така довга-довга цитата. Скоротити її не можу, бо це була б обірвана “характеристика” Галичини за Ю. Андруховичем. Він би мені цього не пробачив. Вийшовши, як і ми всі, із совкової епохи, він знає, що характеристики мусять бути повні, навіть йдучи на працю в ЖЕК, хоч би на посаду прибиральниці, треба було признатись, чи хтось із родини не перебуває за кордоном.

Почувши з уст Ю. Андруховича, як би висловились у свій час І. Стебун чи М. Шамота, пристрасне і гнівно-викривальне слово, спрямоване гострим нищівним мечем проти галичан і Галичини, він усе ж “толочить” у своїй душі дрібно-буржуазні і міщанські рецидиви галичанства і робить свій вибір, а не “лицемірить”, він зобов’язується любити свій край як “частину світу” з усіма його історичними недоліками і звальює на себе ту роботу, якої не міг зробити І. Франко, бо вона була для нього лише “сізіфоваю” натугою. Він каже: “я перебуваю тут, у середині (Галичини! – Т. С.), це моя територія, це мій підозрюваний і зневажуваний світ... моя лінія оборони – це я сам, але в мене немає іншого виходу, як боронити цей шматок, цей клопоть, ці клопті, що розлазяться навсібіч” [1].

А може, Ю. Андруховичеві не відкривається власний зір на “інший вихід”? Як читач даю пораду: “не треба боронити цей шматок, цей клопоть” – вони самозахисні. Треба орати свою власну ниву на повну силу творчих можливостей, а “не піддаватися, – як висловився про нього І. Маленький, – карнавальним потребам далекої від літератури публіки” [9].

У контексті цієї розмови доречно буде пригадати статтю Є. Маланюка “Львів і Галичина”, яку він написав 1955 року, набачившись на своїх скитальських доро-

гах набагато більше різних світів, ніж бачать нинішні “євромандрівники”, що лиш переступивши поріг “рідної хати”, тут же бідкаються, що рідна хата не така і все у ній не до ладу.

Є. Маланюк дивився на Галичину іншим поглядом. Не треба бути фаховим істориком, казав він, аби розуміти і оцінювати значення Львова й Галичини “в цілості історичного й культурного процесу нашого народу й Батьківщини. Вистачить пригадати нашу Козацьку (ніби дуже “наддніпрянську”) Добу й усвідомити собі місце народження всіх тих Ставровецьких, Галятовських, Плетенецьких, Беринд і інших аж на тім, що добу ту очолив – Петро Конашевич-Сагайдачний... Лабораторією Козацької Доби була західна половина нашої всеукраїнської “еліпси”: ґрунт Галицько-Володимирівської Держави, Остріг і Львів, а Галичина – найголовніше, бо вона видала галерею фундаторів нашого Бароко. В Галичині постає р. 1873 Наукове товариство ім. Шевченка. А не забуваймо, що й старший Хмель вчився в Галичині... І не забуваймо ще одне: перше національне військо нашої сучасності виникло таки в Галичині. В Галичині – хай запам’ятають ті, що все нарікають на “галичан” і намагаються дивитися на історію з курячої перспективи” [11: т. 2: 364–365].

Звичайно, Є. Маланюк бачив і “тіні” Галичини, “і то, часом, досить густі”. Своєрідним мучеником Галичини, казав він, – “був геніальний син Галицької Землі Іван Франко. Недаром він називав її “Ботокудією”, бо, без сумніву, Галицька Ботокудія спричинила його гіркі рядки “не кохам Русі...” [11: т. 2: 365].

Ось такі діаметрально протилежні оцінки великого Є. Маланюка, класика української літератури, “semper tūo” Каменяра і “бубабіста” Ю. Андруховича, який, як видно, І. Франка як слід й не читав.

Бо якщо б читав “так, як треба”, то й “мудрість би була своя”, і знав би, що І. Франко, відчуваючи обов’язок “у поті чола” упродовж всього життя “відробляти ті грейцарі, що їх витратила хлопська рука”, аби він міг “видрапатися на висоту”, звідки “видно світло”, де пахощі розливає свобода, де сяють вселюдські ідеали”, саме тому не зраджував цього почуття і обов’язку цього, навіть тоді, коли бурі бойкотів, лаянь, обріхувань, навіть тоді, коли на зловтіху сусідам казав “не люблю Руси”, він не впадав у крайнощі протиставлень себе тим, кого “не любить”, не відмежовував себе від них, а з тієї висоти, на яку сам “видрапався” і з якої “видно світло”, спрямовував те світло в “мужицькі душі”: далі стояв з “мужиками”, продовжуючи для них трудитись. Якщо це була “сізіфова” праця, то хіба-що для вчорашніх і нинішніх “лунатиків” чи “ботокудів”, які і тоді, і зараз по-панібратськи розмовляли, “розмовляють” із Франком як із “не цілим” чоловіком?

Ще сто років тому (1925) М. Зеров у дослідженні “Франко – поет” наполягав, що коли хочемо оцінити І. Франка як поета у його мистецько-суспільній ролі, то “пора покинути” ділити його творчість на складові “високого і нижчого гатунку”, на “техніку нібито недотриману і слабу”, “хоч до нього ще ніхто з українських поетів не показав такої розмаїтості вірша. Чи не треба постаратися, щоб схопити Франка як творчу індивідуальність (зсередини), як цілого поета?” [6: т. 2: 464].

Якщо іти за слушною вимогою М. Зерова, то нинішній І. Франко мав би бути

звільненим від певних псевдосвітоглядних чи будь-яких інших “приписів”, мовляв такий, а не такий, мовляв каменяр, але навіщо?” і т. п. І чому ж навіщо? Як це каменярська маска притілює Франка-не каменяра? Та й сьогодні, як у Франкові часи, було б доцільно нам не відмовлятись від ламання скель байдужості до своїх первокоренів, відступництва від себе самих і трощення всіляких інших завад, що стоять на нашому шляху національного відродження:

Чи вірна наша, чи хибна дорога?..
І чом у нас відступників так много,
І чом для них відступство не старшне?
Чом рідний стяг не тягне їх до свого?
Чом працювать на рідній ниві стид,
Але не стид у наймах у чужого?
І чом один на рідній ниві вид:
Безладдя, зависть, і пиha пустая
І служба ворогу?..

Література має бути “робітницею на полі поступу”... Це та із найважливіших Франкових “ціх” чи заповідей, або, як висловлювався Б. Кравців, Франкових “вірую”, що для нашого національно-суспільного прогресу, нашої морально-духовної зрілості, нашого виросту була і залишається “альфою” й “омегою”. На жаль, і сьогодні можна багато Франкових творів проводити у пряму й безпосередню відповідність до нашого часу, ідентифікувати їх із нинішніми проблемами. Франковим каменярам не пора на спочинок.

Муза Шевченкова “роздерла завісу народного життя” (М. Костомаров), в якому відкрились “гіркі” і “солодкі” його сторони, а Франкова муза, як він сам казав “хотіла обняти весь круг людських інтересів”. Цим і пояснюється його світоглядний обшир. Йому не чужий був позитивізм чи матеріалізм та будь-який інший -ізм. Так само не єдиний реалізм слугував І. Франкові за творчу засаду. То якщо розглядати І. Франка, – як казав М. Зеров, – “зсередины” – всеохопного у розмаїто-творчій багатогранності, то за принципом гегелівської тріади, зазначає молодий франкознавець Р. Голод, – “зміну домінант у свідомості І. Франка можна схарактеризувати як *тезу* – ідеалізм, що виявляється у перших літературно-критичних і художніх (переважно романтичних) творах; *антитезу* – позитивізм, який найдовше та найістотніше впливав на формування естетичної свідомості письменника й на основі якого в літературі виникла оригінальна Франкова концепція “наукового реалізму”; і *синтез* – пошуки можливостей гармонійного поєднання перших двох філософських доктрин на якісно новому рівні світоглядного узагальнення (на естетичному рівні – обстоювання концепції “ідеального реалізму”). Відтак з ідеалізму письменник намагається виокремити раціональне зерно, придатне для культивування в нових умовах” [3: 50].

“Нові умови”, розуміється, не міняли основних “домінант” механічно, а був це процес еволюційний, може, навіть часто стрімкий, більше цього – запрограмований Франковими творчими експериментами. Скажімо, Б. Кравців підкреслював, що збірка “З вершин і низин”, видана 1887 року, завершує “літа Франкової молодості”,

що творчо окреслюється натуралістичною манерою письма та науковим реалізмом, що його “собі скомпонував Франко під впливом Драгоманова” [10: т. 2: 249]. “Дух, наука, думка, воля” – основні “персонажі” всієї збірки, а не тільки “сильного в звучанні та ефонічно впорядкованого” (вираз М. Зерова) “Вічного революціонера”.

І. Франко – різний-прерізний, і в цьому його великість і сила. Лише сильні можуть заперечувати себе вчорашнього, або на вершинах нового досвіду, з висоти літ, – повертатись до себе самого – до попереднього. “Я боротись за правду готов, Рад за волю пролить свою кров” – це один І. Франко. Інший І. Франко: “І серце хай рветься, і вільно хай ллється Бурхливая хвиля пісень”. Ще інший І. Франко періоду “Зів’ялого листя”, або ж таких шедеврів особистої лірики та високого патріотичного пафосу, як у “Моєму Ізмаратді”, в “Semper tūo” чи в поемах “Мойсей” та “Іван Вишенський”. І в кожному конкретному випадку каменярський пафос не перекриває кровоносних артерій “не каменярських” творів, навіть тоді, коли він скаже:

Вниз котиться мій віз. Пов’яли квіти,
Літа на душу накладають пута,
Вже не мені в нові світи летіти!
Війну з життям програв я, любі діти,
Cosa perduta!
З яким же запалом я йшов до бою!
Як рвалася вперед душа вітхнута!
І що здобув? Лишив що за собою?
Cosa perduta!

Міцна духом і тілом людина чинить подвиги: лупає гранітні скелі, “сильними кліщами стискає серце”, аби не схибити обраної стежки, “серця свого кров’ю” готова змити горе інших. Такі подвиги називають героїчними, революційними тощо. Усе це І. Франко. А як назвати поетові осуджуючі рефлексії, вірші болю, вірші-діалоги ліричного героя із самим собою, вірші з мотивами втраченої надії, розпуки і жалю? Для прикладу – хай би хоч збірка “Мій Ізмаратд” – з отим печальним зізнанням “Вниз котиться мій віз”, яку поет писав, а більше комусь диктував у “темній кімнаті з зажмуреними, болючими очима”.

Хіба не той лицар, що до загину, навіть у хвилини зневіри, “до гробу держить свій прапор сміло”? У випадку автора “Каменярів” – це прапор борні – борні на всіляких фронтах: політичних, соціально-побутових, патріотичних, художньо-естетичних та інших. Це борня, на прапорі якої символ образу його каменярів. Нехай і втомлених, зневірених, та все ж каменярів, одержимих працею і незборністю духу. Допиваючи свій “затрошений пугар” на самонищівні, викривальні константи і дорікальну риторику: “війну з життям програв я”; “квітки мої побила буря люта”; “І що ж здобув? Лишив що за собою?” – поетова співрозмовниця Україна мовить:

Мій синку, ти би менш балакав,
Сам над собою менше плакав,
На долю менше нарікав!

На шлях тернистий сам подався
І цупко по тернах подрався, –
Чого ж ти іншого чекав?

Сам знав, що гола я і вбога,
І до мого ти порога
Прийшов, захтів служити мені.
А нарікать на мене глупо...
Просила я тебе чи ні?

І що тобі за кривда сталась?
Що підняли на тебе галас:
“Не любить Русі він ні раз!”
Наплюй! Я синку ліпше знаю
Всю ту патріотичну зграю
Й ціну її любовних фраз.

Ніхто не заперечить, що в цих рядках легко побачити внутрішні конфліктні ситуації, такі своєрідні суперечності, які репрезентують протистояння однієї тези тезі іншій. “Ціна любовних фраз” “патріотичної зграї” не в змозі дорівнювати чи, тим більше, переважати Франкової “нелюбові” до Русі-України. Діалектика цих протистоянь якраз є Франковою боротьбою, що дає усі підстави на природне існування метонімії, винуреної із суті Франкових художніх текстів – Каменяр чи каменярство як ознаки цілого. Врешті-решт, таке образне номенування чи поява другого імені письменника, що є похідним від творчості, було б не варте дискусії, коли б не утилітарне бажання новітніх франкознавців причісувати І. Франка, “підрівнювати” його та руйнувати усталену, якщо хочете, в “народному” літературознавстві традицію.

“Українці, – висловився недавно найавторитетніший з усіх нині суцільних франкознавців професор І. Денисюк, – присвоїли І. Франкові символіко-поетичні “звання”: Каменяр, Український Мойсей, Велетень думки, Титан праці, Вічний революціонер, “Поет – національної честі” тощо. Як Каменяр він не тільки джаганом рубав скелі імперського гніту, а й камінними брилами мостив тверді, тривкі магістралі прогресу. Ці метафоричні епітети лише частково натякають на якусь одну грань розмаїтого Франкового обдарування, але не заперечують грані інших. Не треба боятися культу Франка – то не штучно створений культ, а пошана своїх національних скрижалей, які є у кожного народу і які кожен народ по-своєму звеличує” [5].

Молодий дослідник творчості І. Франка Б. Тихолоз, вважає, що над читачами і тими, хто займається вивченням Франкової спадщини, “ще виразно тяжіють ідеологічні штампи підрадянської доби, сконцентровані в метафоричному (чи, радше, метонімічному) означенні “каменяр”... Канон текстів, що репрезентують цього псевдо-Франка (чи принаймні недо-Франка) – родом із старої шкільної хрестоматії: “Вічний революціонер”, “Товаришам із тюрми”, “Борислав сміється” і, нарешті, програмові “Каменярі”. Оце, власне, і все. Самі лишень публіцистичні агітки періоду соціалістичної пропаганди (кінець 1870-х–80-ті роки) далеко не найкращі за художнім рівнем у творчому доробку письменника. Тим часом усталений периф-

раз “Каменярь” – це насправді некоректна синекдоха: тут частина персонального мікрокосму митця, може й не найістотніша (хоч, зауважмо, таки іманентна йому й зовсім не периферійна), видається за ціле” [15: 7–8].

Щодо того, що Б. Тихолоз воює проти таких означень І. Франка, як: “Франко – революціонер – демократ”, “матеріаліст”, “войовничий атеїст”, “соціаліст”, “симпатик та популяризатор марксизму”, “науковий реаліст” (sic!), “лютий ворог всіляких декадентів”, то заперечень за малим винятком нема. Але, на жаль, він із війною спізнився – пішов воювати у 2005 році. Це значить – проти “вітряків”, бо “войовники” із протилежного йому табору давно вже (принаймні, п’ятнадцять літ тому) капітулювали, склавши свою зброю. Стосовно “войовничого атеїзму” І. Франка, то молодому вченому, як і будь-кому, не личить атеїстичну демагогію вчорашнього літературознавства екстраполювати на сучасне франкознавство. Не сумніваюсь, що Б. Тихолоз знає праці колишнього директора Інституту франкознавства при Львівському національному університеті імені Івана Франка Лариси Бондар. Вони ж за проблематикою не атеїстичні, а навпаки, цю “войовничу” атеїстичність заперечують. При цьому ще раз нагадаю, що “Франко – Каменярь” – це не “винахід” підрадянської доби, а прижиттєве номінування. Не коментую й не заперечую Тихолозових оцінок “Каменярів” і “Вічного революціонера” та й інших творів. У принципі він може мати свої незалежні від когось естетичні критерії. Тільки жаль, що вони дисонують чи навіть суперечать естетичним критеріям М. Зерова, незрівнянного знавця української і світової поезії, який “Каменярам” та “Вічному революціонерів” дав якнайвищу оцінку, а не “маркував” їх як “публіцистичні агітки”. Так само і С. Петлюра у статті “І. Франко – поет національної честі” говорив, що світлом ідеалу просякнутий один із найсильніших віршів (з серії громадянської лірики) І. Франка “Каменярі”... “Каменярь” – це формула праці, служіння для діяча і співця в умовах українського життя...” [14: 165–166].

Правда, Б. Тихолоз, пам’ятаючи зеровську оцінку, пропонує і її не забувати, бо все ж “на певному відтинку шляху” Франко-каменярь “цілком у згоді з “відруховою” траєкторією історичного “маятника” [15: 11]. Отже, Тихолозів висновок цілком дипломатичний: за Франком “не-Каменярем” не забути “не найістотнішого” Франка-“Каменяря”, мовляв, така небезпека існує. Хочеться запитати в Б. Тихолоза: “Невже М. Зеров у знаменитій своїй праці “Франко-поет” не говорить про нього “на засадах комплексного, синтетичного підходу” із врахуванням “багатоіпостасності генія, не ігноруючи жодної з його граней”? Чи, може, Б. Тихолоза так “ізлякала” Т. Гундорова?

Усе інше, що ще залишилось в цитаті із монографії Б. Тихолоза без відповіді, він сам заперечив чи, делікатніше буде сказати, спростував на сто сорок сьомій сторінці своєї книги. Цитую: “Зрештою, ціла філософсько-поетична творчість Франка постає як грандіозне сказання – притча про безконечні “поєдинки” – ненастанні борсання людського духу межі “чоловіцтвом і “звірством”, животворним подихом Весни і смертоносним ледяним вітром Зими, “темним Аріманом й Ормуздом “ясним, молодим”, Білим і Чорним демонами, ангелом Житті та ангелом Смерті,

“темним демоном пустині Азазелем і всесильним Єговою, – кінець кінцем, межі Богом і дияволом. Та не менш постійним і невгамовним було й прагнення митця до внутрішньої цілності, погодження протиріччів, жадання екзистенційного синтезу. І в тому немає й тіні химерного парадоксу, тільки найелементарніша життєва діалектика: адже за відомим афоризмом Геракліта, усе виникає через боротьбу, тож шлях до цілності завше пролягає через поєдинки” [15: 147].

До речі, в названій монографії Б. Тихолоз критикує В. Агеєву за її тезу про І. Франка, висловлену у книзі “Поетеса на зламі століть”, зокрема таку: “Мужицька” здорова настанова на здоровий “дух, що тіло рве до бою” якраз і спричинила дивовижну нечутливість до нових мистецьких явищ, уможливила його оцінку Флобера як дурня, а Верлена як автора “алкогольної маячні”. Здається, Франко-поет був таки модернішим, ніж Франко-критик. Він не сприймав у сучасників ті мотиви, яких, зрештою, не міг (на щастя!) позбутися часом у власній поезії”.

Тут справді Б. Тихолоз піймав В. Агеєву “на гарячому”, бо вона І. Франка – “явлення національного інтелекту” (вислів Є. Маланюка) – буквально фальсифікує, тому Б. Тихолоз справедливо дорікає: “Віра Агеєва... не сумнівається у Франковому “плебейському” обскурантизмі, приймаючи за чисту монету його декларативне “мужицтво” та полемічні ескапади супроти окремих модерністів” [15: 9].

Певне, що В. Агеєва заслуговує суворої критики, бо коли б вона уважніше прочитала Франкові статті “Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах” та “Із секретів поетичної творчості”, в яких І. Франко говорить і про П. Верлена і Г. Флобера, то не приписувала б йому чужих слів. Оцінюючи західноєвропейську критику, І. Франко говорить про її вади, про критику “з блиском зверхньої форми”, де “замість здорової страви подається отрута”. “Візьмімо, наприклад, – каже І. Франко, – видного німецького критика Германа Бара, що є керманічем літературної часті в віденському тижневику “Die Zeit”. Суб’єктивна, безпринципна і ненаукова критика доведена у нього до того, що робиться виразом капризу, вибухом ліричного чуття, а не жадним тверезим, розумно умотивованим осудом. “Зухвальством видавалось би мені, – пише він (себто Г. Бар. – Т. С.) про П. Верлена, – моїм дрібним розумом обняти сього величного. Ми повинні глибоко хилитися перед ним і дякувати, що він був на світі”. А тим часом в приватній розмові сей сам Бар признає, що Верлен був нікчемний чоловік і що між його віршами більшість – сміття, а тільки дещо має на собі печать генія. Чим же ж буде його “критика”, як не надуживанням шумних слів та ліричних зворотів для одурення читача?” [16: т. 31: 49]. В іншій розмові, себто в статті “Інтернаціоналізм і націоналізм у сучасних літературах”, І. Франко каже: “... Поль Верлен, чоловік, може й геніальний, та від молодю затроєний алкоголізмом, поява хоч і характерна, та властиво наскрізь паталогічна... Верлен неказано цинічно і огидно обкидає болотом усіх...” [16: т. 31: 36]. Як бачимо, І. Франко не називає П. Верлена автором “алкогольної маячні” і не “уможливило собі оцінки Флобера як дурня”. І. Франко говорив про речі інші. Та про це треба було б окремо. Але й навіть у цих суворих оцінках щодо Г. Флобера та П. Верлена він був толерантніший та об’єктивніший, ніж В. Агеєва у своїх до І. Франка. При

цьому І. Франко усе ж віддав повагу П. Верленові. Він переклав його “Покутну псальму” та “Сентиментальну розмову”.

Сюжет Франкового каменярства та “антикаменярства”, як і будь-яких інших псевдолітературознавчих вивихів, може продовжуватись. Свого часу я висловлювався про так звані “франкознавчі опуси” Я. Грицака (див. “Нам треба стати українцями”, “Літературна Україна”, 30 березня, 2006, № 1250), які він і сам називає нелітературознавчими, але їх чомусь пише, чомусь і далі “франкознавствує”. У травні цього року Я. Грицак організував конференцію “Іван Франко: тексти і контексти”, що відбулась у Крехівському монастирі, де були, як висловила “літописець” цієї конференції І. Корнелюк (газ. “Поступ”, № 108 (2010), 3–4 червня 2006 року) – “смачні страви і смачні розмови”. Споживаючи “смачні страви”, які Я. Грицак заробляє на Франковому імені, він, мов “фарбований Лис”, щоразу підкидає проти І. Франка сенсаційні провокації, але пропонує їх так, ніби вони зароджуються, або ж давно зародились у надрах наукової громадськості. “150 років таємниць” із Каменяревого життя може “відгадати” лише він, бо лише він знає таких, які “подейкували” про Франкову матір-шляхтянку як про відьму і що частина її відьомських чарів “перейшла у спадок синові”.

І. Франко, каже п. Грицак, – “не філолог і не літературознавець”, а Я. Грицак-історик (так він себе іменує), подібно до М. Гера, “придумав свою біографію, а потім примусив усіх нас, його читачів, у цю біографію повірити”. Але ж Грицакові у неї не віриться, не віриться, що І. Франко – селянський син, бо селянський син “не пішов би до школи і в університеті не навчався б”, “не утримувався б на основі стипендії і т. ін.”. Він вірить у власні, до того ж паскудні містифікації навколо поетового життя. “Я не хотів би, – каже Я. Грицак, – щоб розповідь про останні роки життя Франка зводилась тільки до обговорення його хвороби”, оскільки “наше суспільство ще не готове обговорювати ці теми”.

Цікаво в надрах якого суспільства визріла Грицакова готовність до подібних обговорень? Звідкіля, з якого суспільства він взявся? А може б, професор університету, що носить Франкове ім’я, нарешті збагнув, що українське суспільство безліч разів обурювалось проти всіляких, подібних до Грицакових, паплюжень І. Франка. Якщо професорська етика названого університету закуца, то дивує, чому над Я. Грицаком не запанує здорова християнська мораль як над сенатором Українського католицького університету. Невже на нього негативно впливає Центральноєвропейський університет, в якому він також підробляє чи заробляє?

Містифікації, вигадані “нові” версії, спалені спогади, які слугують Я. Грицакові за документ, компроматні свідчення лише йому знаних людей, самовпевненість, іронія тощо – все це – “науковий інструментарій”, яким Я. Грицак “відсуває” за слону 150-літніх “таємниць” про І. Франка.

Чим іще, окрім “материнського відьмарства”, Франкових хвороб, “вільної любові”, жіночого фаталізму наповнив Я. Грицак своє інтерв’ю “Предметна розмова на колінах (із задоволенням і без моралі)”, яке він дав газеті “Поступ” № 108 (2010) за 3–4 червня 2006 р.? Правда, це підзаголовок. Інтерв’ю має ще гучнішу назву

“Іван Франко: 150 років таємниць”. У ньому ж він і провокує читача на роздуми: “Чи Франко мав сповідь перед смертю?”, “Чи взагалі мали право хоронити його за правдивим церковним звичаєм?” і т. ін.

А взагалі, крехівська конференція “під проводом” Я. Грицака, як довідуємось із інтерв’ю, ставила своїм завданням “наново охрестити Франка”. Правда, новітні “хрестителі” називають це актом символічного хрещення. Ось такі смачні монастирські “наукові” контексти про І. Франка. Цікаво, коли б п. Грицака запитати, чи він сам хрещений, чи брав церковний шлюб, чи хрестив дітей... відповідь можна уявити. Й обурення – теж... Отже, таких питань не ставлю. Нехай п. Грицак сам в себе запитає, а при цьому задумається, чи нам потрібне літературознавство, де на протилежному боці його естетичних істин та всіх інших художніх правд – фарс і нікчемність. Скажу своє: псевдолітературознавства, враженого вірусом постмодерної сваволі, сьогодні більш ніж досить. І це стосується не лише І. Франка. Та все ж І. Франко у свідомості свого народу залишається Каменярем. Нехай Т. Гундорова та “іже з нею” вибачають.

Література:

1. Андрухович Ю. Остання територія // Газета “День”, 13 лютого 1999.
2. Баган О. Вступне слово до книжки // Іванишин П. Печать духу: національно-екзистенційна Франкіана. – Дрогобич, 2006.
3. Голод Р. Позитивізм у творчості Івана Франка // Дивослово. – № 4. – 2006.
4. Гундорова Т. Франко – не каменяр. – Мельборн, 1996.
5. Денисюк І. З виступу на могилі Івана Франка, 28 травня 2006 р.
6. Зеров М. Франко – поет. Твори у двох томах. – К., 1990.
7. Зеров М. Франко – поет // Українське письменство. – К., 2003.
8. Іванишин П. Печать духу: національно-екзистенційна Франкіана. – Дрогобич, 2006.
9. Маленький І. Недо-герой у масці // Літературна Україна, 6 квітня 2006.
10. Кравців Б. Франко – лірик // Зібрані твори: У 3-х томах. – Нью-Йорк, 1980.
11. Маланюк Є. Книга спостережень. – Торонто, 1966.
12. Моторнюк І. Якщо “не Каменяр”, – то хто? // Дзвін, 1997. – № 8.
13. Мочульський М. Іван Франко. Студії та спогади. – Львів, 2005.
14. Петлюра С. Іван Франко – поет національної чести // Симон Петлюра, статті, листи, документи. – Нью-Йорк, 1956.
15. Тихолоз Б. Психодрама Івана Франка. – Львів, 2005.
16. Франко І. Зібр. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.
17. Франко І. Життя і слово. – 1897. – Т. VI.
18. Франко І. Каменярі. – Львів, 1912.
19. Франко І. Русько-польська згода і українсько-польське братане. – ЛНВ. – 1906. – кн. I.
20. Шляхи. – Львів, 1916. – Ч. 1–2.